

УДК 343.97:336.14

Сорокіна Л. В. – помічник судді Київського апеляційного господарського суду, м. Київ

Причини й умови злочинності в соціально-бюджетній сфері

Розглянуто проблеми детермінації злочинів у соціально-бюджетній сфері, концентрування в ній «тіньового» сектору економіки, корумпованості державного апарату, керівної управлінської ланки в недержавному секторі економіки, можливості масштабних зловживань під час банкрутства підприємств, а також поширення кримінально-силових способів вирішення соціальних суперечностей.

Правопорушення, що посягають на власність, є наслідком складних обставин соціального, економічного, психологічного спрямування. З'ясовано, що спричиняють активізацію правопорушень щодо привласнення власності такі чинники: брак ефективного контролю з боку держави за використанням і розпорядженням державною та муніципальною власністю; несформованість у більшості громадян навичок економічної поведінки в умовах ринкових відносин, що призводить до зростання рівня віктимності населення в аналізованій сфері; поширення установок на протиправні шляхи вирішення протиріч в осіб, які не адаптувалися до цих умов.

Кримінологічні дослідження засвідчують необхідність першочергового врахування таких явищ і процесів в економічному житті суспільства, як стан і розвиток виробництва, забезпечення актуальних потреб та інтересів населення, причому не тільки споживчих, а й таких, що стосуються зайнятості, отримання стабільного доходу.

Здійснення реформ в економіці є недостатньо кримінологічно обґрунтованим, що створило умови для швидкого збагачення злочинних угруповань та окремих осіб за рахунок держави, послаблює можливості правоохоронних органів у протидії негативним наслідкам реформ.

Ключові слова: соціально-бюджетна сфера; причини; умови; економічна стратифікація; запобігання; криміногенний фактор економічної злочинності.

Постановка проблеми. Правопорушення, що посягають на власність, є наслідком складних обставин соціального, економічного, психологічного спрямування. Чинниками, що активізують правопорушення у сфері відносин привласнення власності, слід вважати такі: брак ефективного контролю з боку держави за використанням і розпорядженням державною та муніципальною власністю; несформованість у більшості громадян навичок економічної поведінки в умовах ринкових відносин, що призводить до зростання рівня віктимності населення в аналізованій сфері; поширення установок на протиправні шляхи вирішення протиріч в осіб, які не адаптувалися до цих умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині населення в нашій країні залежно від рівня матеріального добробуту (З. Т. Голенкова) можна умовно поділити на такі групи:

1) багаті (мають змогу не тільки задовольняти свої потреби, а й забезпечувати самостійну економічну діяльність) – 0,7 %;

2) заможні (коштів достатньо не лише для високого рівня життя, а й для примноження капіталів) – 5,3 %;

3) забезпечені (коштів достатньо для оновлення предметів тривалого користування, поліпшення житлових умов за власний рахунок або завдяки кредиту, для перенавчання й освіти дітей, організації відпочинку під час відпустки) – 15 %;

4) малозабезпечені (коштів вистачає тільки на повсякденні витрати, у разі крайньої необхідності – мінімум коштів на лікування та зміцнення здоров'я) – 57 %;

5) незаможні (коштів вистачає тільки для підтримання життя, а поліпшити умови існування можливостей немає) – 20,2 % [1, с. 83].

Після подій в Україні в лютому 2014 року кількість малозабезпечених і незаможних збільшилася переважно за рахунок вимушених переселенців, учителів, науковців, працівників культури. Негативні процеси у сфері соціальної стратифікації ставлять під загрозу стабільність розвитку суспільства, постійно провокують соціальні конфлікти й суперечності. Найрадикальніші зміни глибини та профілю економічної стратифікації притаманні для соціальних катастроф. Існує «точка насичення» [2, с. 331], досягнувши якої, суспільство не може рухатися далі без ризику масштабної катастрофи. Тільки належний рівень соціального контролю за розподілом виробленого продукту в інтересах усіх соціальних груп, забезпечення захисту соціальної сфери від незаконних посягань здатні убезпечити суспільство від соціальних потрясінь.

Кримінологічні дослідження засвідчують необхідність першочергового врахування таких явищ і процесів в економічному житті суспільства, як стан і розвиток виробництва, забезпечення актуальних потреб та інтересів населення, причому не тільки споживчих, а й тих, що стосуються зайнятості, отримання стабільного доходу тощо.

Виклад основного матеріалу. Здійснення реформ в економіці є недостатньо кримінологічно обґрунтованим, що створило умови для швидкого збагачення злочинних угруповань

та окремих осіб за рахунок держави, послаблює можливості правоохоронних органів у протидії негативним наслідкам реформ.

Унаслідок цього активізувалися процеси формування антигромадських груп на межі загальнокримінальної та економічної злочинності, що сконцентрувало в «тіньовому» секторі економіки значні загальнонаціональні засоби. Крім того, надвисокий рівень оподаткування вітчизняного виробника, пільговий податковий тягар посередницької діяльності, непропорційний крен в напрямі оподаткування фонду заробітної плати, заплутаність і нестабільність власне податкового (фіскального) законодавства, прогалини й недоліки в роботі контролюючих органів є визначальними причинами криміналізації економіки та її соціально-бюджетної складової.

Політична нестабільність істотно послаблює роль держави як гаранта й арбітра цивілізованих економічних відносин. Унаслідок відсторонення держави від публічно-правового регулювання порядку реалізації економічних відносин в умовах становлення ринку підтримання правопорядку в низці сфер економічної діяльності не було забезпечено авторитетом і силою держави [3, с. 16].

Вагомим криміногенним фактором економічної злочинності в бюджетній сфері є корумпованість державного апарату та керівної управлінської ланки в недержавному секторі економіки.

Захист ринкової економіки від влади – найважливіша мета політичної складової соціальної економіки. Соціальна несправедливість і соціальні біди спричинені обмеженням ринкової конкуренції внаслідок «зрощення бізнесу з владою». Змова економічної та політичної еліт здебільшого є причиною всіх соціальних бід [4, с. 48].

Етап первинних економічних перетворень, що завершився, виявив здатність злочинних груп використовувати прогалини в законодавстві для незаконного особистого збагачення, застосовуючи для цього комплекс методів:

- залучення своїх представників до органів державної влади, серед яких правоохоронні та контролюючі органи;
- корупція, підкуп посадових осіб органів влади, управління та суду;
- змова з керівниками великих промислових і комерційних структур;

- тиск з боку корумпованих посадових осіб органів влади й управління;
- поширення неправдивої інформації;
- скуповування паїв та акцій, захоплення майнових прав і власності шляхом погроз;
- терор і фізичне усунення «неугодних» осіб.

Наявні недоліки законодавства призвели до безконтрольності процесу проведення конкурсів та аукціонів у сфері приватизації, що спричинило масштабні зловживання під час банкрутства підприємств, а також здійснення податкових платежів до бюджету через неплатоспроможні банки. Під час розслідування кримінальних проваджень слідчі та співробітники департаменту захисту економіки встановили, що розкрадання бюджетних коштів здійснювали організовані злочинні групи, до складу яких входили керівники «проблемних» банків і директори підприємств, які мали податкову заборгованість, через спеціально створену мережу фірм-«одноденок» [5, с. 7].

У сучасних умовах вирішальним фактором криміналізації процесу реформування виявилися аморальність і корислива мотивація, що підриває морально-духовні підвалини суспільства. Значне соціальне розшарування суспільства, зниження якості життя більшості громадян деморалізують їх, створюють напруження в суспільстві, унаслідок чого зростає рівень кримінального насильства і в соціально-побутовій сфері.

Усебічний аналіз процесу перетворення причини злочину в конкретне злочинне діяння неможливий без урахування ролі середовища, конкретної життєвої ситуації. Роль соціального та психологічного середовища в генезі злочинної поведінки надзвичайно важлива, оскільки будь-яка поведінка людини, зокрема й антигромадська, є формою взаємодії особи із середовищем від етапу формування особи до етапу реалізації рішення про вчинення злочину [6, с. 186].

Зростання рівня злочинності пов'язане також із формуванням в українському суспільстві тенденції індиферентного ставлення до злочинів, які вчинюють із корисливих мотивів, пошуку моральних аспектів, що виправдовують правопорушників. Складне матеріальне становище окремих соціальних груп населення паралізує систему судово-правового впливу на осіб, які вчинили злочини, що не належать до категорії тяжких, хоча й призвели до заподіяння шкоди державі або громадянам.

Суттєво змінився соціальний статус осіб, які не адаптувалися до реформ у країні, що спричинило поширення установок на кримінально-силові способи вирішення соціальних суперечностей [7, с. 67].

До організаційних причин та умов економічної злочинності в соціально-бюджетній сфері належать такі:

1) несвоєчасне прийняття комплексу організаційних і практичних заходів для подальшого вдосконалення діяльності спеціалізованих апаратів у протидії економічним злочинам, зокрема злочинним посяганням на бюджетні кошти соціального спрямування;

2) неготовність відповідних фінансових і контролюючих органів оперативно виявляти й достовірно фіксувати незаконні доходи;

3) брак ефективної системи запобіжного спільного контролю фінансових і правоохоронних органів, передусім поліції, за коштами, виділеними з бюджету на реалізацію державних цільових програм органам виконавчої влади, а також підприємствам різних форм власності;

4) нечіткість розмежування компетенції між різними правоохоронними органами і координації їхньої діяльності щодо запобігання, виявлення, припинення та розслідування замаскованих посягань на бюджетні кошти з протиправним використанням можливостей посадових осіб різного рівня;

5) недооцінювання можливостей правоохоронної системи як соціального регулятора економічних відносин, відстороненість судів від забезпечення економічної безпеки громадян і державних інтересів від заподіяної протиправними діями матеріальної шкоди;

6) численні реорганізації правоохоронних органів, одночасне послаблення морального й матеріального стимулювання до служби в поліції, що неминуче призводить до дефіциту висококваліфікованих і непідкупних співробітників;

7) потурання посадових осіб з метою виділення без достатнього забезпечення і контролю коштів бюджетів різних рівнів недержавним організаціям [8, с. 36], брак жорсткого контролю за цільовим витрачанням бюджетних і позабюджетних коштів.

Згідно з результатами проведених нами опитувань, основними причинами й умовами, які посилюють криміногенний вплив на соціально-бюджетну сферу, можна вважати такі:

1) слабкість державного і відомчого фінансового контролю, неналежна «прозорість» механізму витрачання бюджетних коштів – 20,6 %;

2) політична й економічна нестабільність у суспільстві, корумпованість державного апарату – 17, 5 %;

3) непередбачення можливості для спеціалізованого органу отримати в кредитних установах відомості про проходження бюджетних коштів на рахунках юридичних осіб до порушення кримінального провадження – 15,5 %;

4) недостатність рівня кримінально-правової відповідальності за посягання на бюджетні та позабюджетні кошти – 15, 1 %;

5) слабкість фінансових, цивільно-правових, арбітражних правових і загалом судових засобів захисту інтересів держави та громадянина – 12,6 %;

6) наявність можливостей для вчинення корисливих злочинів, посадових зловживань, хабарництва в соціально-бюджетній сфері – 9,2 %;

7) зниження (ослаблення) рівня державного регулювання у сфері соціально-бюджетних відносин – 8,3 %;

8) неефективна робота правоохоронних органів щодо виявлення законспірованих злочинів, зокрема з використанням методів оперативно-розшукової діяльності, – 1,0 %;

9) інші фактори (низька заробітна плата в бюджетній сфері, незацікавленість чиновників у стабілізації ситуації) – 0,6 %.

Висновки. З'ясування причин злочинності в соціально-бюджетній сфері надає можливість розробити науково обґрунтований комплекс заходів щодо загального та спеціального запобігання їй.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голенкова З. Т. Динамика социокультурной трансформации / З. Т. Голенкова // Социс. – 1998. – № 10. – С. 77–84.

2. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин ; общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Соломонов ; пер. с англ. С. А. Сидоренко. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

3. Болотский Б. С. Конституционные основы деятельности государства по борьбе с экономической преступностью / Б. С. Болотский // Проблемы борьбы с

экономической преступностью и наркобизнесом при переходе к рынку : материалы науч.-практ. конф. – СПб. : С.-петерб. ВШ МВД РФ, 1994. – С. 16–18.

4. Харман-Пилат К. Социальная рыночная экономика как форма цивилизации / К. Харман-Пилат // Вопросы экономики. – 1999. – № 12. – С. 48–51.

5. Такой прогресс не радует // Экономическая газета. – 2011. – № 5. – С. 7.

6. Дубинин Н. П. Генетика. Поведение. Ответственность. О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения : монография / Н. П. Дубинин, И. И. Карпец, В. Н. Кудрявцев. – М. : Политиздат, 1989. – 351 с.

7. Балабанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. О. Балабанова. – Одеса : Одес. нац. юрид. акад., 2007. – 245 с.

8. Лобанов Г. Безналоговые государства / Г. Лобанов // Юристь. – 2010. – № 3. – С. 33–37.

REFERENCES

1. Golenkova, Z.T. (1998). Dinamika sociokulturnoi transformacii [Dynamics of sociocultural transformation]. *Socis, Socis*, 10, 77-84 [in Russian].

2. Sorokin, P.A. (1992). *Chelovek. Civilizaciia. Obscestvo* [Human. Civilization. Society]. A.Yu. Soimonov (Eds.). (S.A. Sidoreko, Trans). Moscow: Politizdat [in Russian].

3. Boltovskii, B.S. (1994). Konstitucionnye osnovy deiatelnosti gosudarstva po borbe s ekonomicheskoi prestupnostiu [Constitutional bases of state activity on combating economic crime]. *Problemy borby s ekonomicheskoi prestupnostiu i narkobiznesom pri perehode k rynku, Problems of combating economic crime and drug trafficking in the transition to the market*: Proceedings of the Scientific and Practical Conference. (pp. 16-18). SPb.: S.-peterb. VSh MVD RF [in Russian].

4. Harman-Pilat, K. (1999). Socialnaia rynochnaia ekonomika kak forma civilizacii [Social market economy as a form of civilization]. *Voprosy ekonomiky, Issues of economics*, 12, 48-51 [in Russian].

5. Takoi progress ne raduet [Such progress is not encouraging]. *Ekonomicheskaja gazeta, Economic Newspaper*, 5, 7 [in Russian].

6. Dubinin, N.P., Karpec, I.I., & Kudriavcev, V.N. (1989). *Genetika. Povedenie. Otvetstvennost. O prirode antiobscestvennyh postupkov i putiah ih preduprezhdeniia* [Genetics. Behavior. A responsibility. On the nature of antisocial behavior and ways to prevent them]. Moscow: Politizdat [in Russian].

7. Balanova, D.O. (2007). Teoriia kryminalizatsii [The theory of criminalization]. *Candidate's thesis*. Odesa: Odes. nats. yuryd. akad. [in Ukrainian].

8. Lobanov, G. (2010). Beznalogovye gosudarstva [Tax-exempt states]. *Yurist, Lawyers*, 3, 33-37 [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 29.03.2018

Sorokina L. – *Assistant to the Judge of the Kiev Appeal Economic Court, Kyiv, Ukraine*

Causes and Conditions of Committing Crimes in Social and Budgetary Spheres

Offenses that infringe on property, as well as offenses in general are the consequence of the complex circumstances of the social, economic, psychological plan. The most significant factors contributing to the activation of offenses in the area of property ownership relations include the lack of effective control by the state for the use and disposal of state and municipal property, as well as the lack of skills of economic behavior in the conditions of market relations and the increased highlighted by the overwhelming majority of citizens; victimization of the population in this area; distribution of facilities on illegal ways to resolve contradictions by those who failed to adapt to these conditions.

Criminological studies indicate the need to prioritize such phenomena and processes in the economic life of society as the state and development of production, the provision of the needs and interests of the population, not only of a consumer nature, but also those relating to employment, the receipt of people with a stable income, which provides decent living, the size and ways of providing income of various subjects.

The lack of criminological ground in provision of economical reform implementation has created conditions that ensures the possibility of rapid enrichment of criminal groups and individuals at the expense of the state, on one hand, and weaken the ability of law enforcement agencies to combat the negative effects of reforms – on the other.

Political instability seriously weakens the role of the state as a guarantor and arbiter of civilized economic relations. As a result of the removal of the state from the public-law regulation of implementation economic relations in the context of the formation market maintenance of law and order in many spheres of economic activity was not ensured by the authority and power of the state.

A serious crime-causing factor of economic crime in the budgetary sphere is the corruption of state apparatus and the leading management in non-state sector of the economy.

As it is noted in criminological literature, the defense of a market economy from power is the most important goal of political

component of social economy. Social injustice and social troubles are due to restrictions of market competition as a result of "merging business with the authorities. «The conspiracy of the economic and political elites sometimes serves as the underlying cause of all social misfortunes».

The existing legislative problems made the process of conducting tenders and auctions in the field of privatization and the currently creating opportunities for large-scale abuses in the event of bankruptcy of enterprises as well as in the implementation of tax payments to the budget through insolvent banks virtually uncontrolled. During the investigation of criminal proceedings, investigators and employees of the Department of Economic Security found that the thefts of budget funds were carried out by organized criminal groups, which included the heads of «troubled» banks and directors of enterprises that had tax arrears, through a specially created network of companies («one-day»).

Today, the decisive factor in the criminalization of the entire course of reforms was the immorality of politicians and businessmen who came to power. Motivating action becomes dominant, eroding the spiritual and moral foundations of society. In these conditions, a sharp social stratification of society, a decline in the quality of life of big chapter of population demoralizes them, creates tension both within the family and in society, which in turn stimulates the development of criminal violence in social and domestic spheres.

It should be borne in mind that the social status of person who have not been able to adapt to the reforms in the country has changed dramatically, which leads to the widespread adoption of criminal-force methods for solving social contradictions.

Keywords: socio-budgetary sphere; causes; conditions; economic stratification; prevention; criminogenic factor of economic crime.